

LİŇVOKULTUROLOGİYADA SAHƏ METODU

Gunel Mahmudova

Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan

Xülasə. Məqalədə təsviri metoddan və sahə metodundan istifadə etməklə linqvokulturologiya tədqiq edilmişdir. Məqalənin elmi yeniliyi linqvokulturologiyada sahə metodunun tətbiqi ilə əlaqədardır. Sahə metodunu tətbiq etməklə müqayisəli linqvokulturologiyada maraqlı nəticələr əldə edilir.

Açar sözlər: cəmiyyət, dil, metod, geyim, mədəniyyət.

FIELD METHOD IN LINGUISTICS

Gunel Mahmudova

Baku State University, Baku, Azerbaijan

Abstract. In the paper, linguoculturology is studied using the descriptive and the field methods. The scientific novelty of the paper is connected with the application of the field method in linguistic culture. Using this method, interesting results have been obtained in comparative linguistics and cultural studies.

Keywords: society, language, method, clothing, culture.

ПОЛЕВОЙ МЕТОД В ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ

Гюнель Махмудова

*Бакинский государственный университет, Баку,
Азербайжан*

Резюме. В статье с помощью описательного метода и полевого метода исследуется лингвокультурология. Научная новизна статьи связана с применением метода поля в лингвокультуре. Применяя этот метод, получены интересные результаты в сравнительном языкознании и культурологии.

Ключевые слова: общество, язык, метод, одежда, культура.

Müasir dünyada, cəmiyyətin siyasi, iqtisadi və mədəni həyatında qlobal dəyişikliklər dövründə ayrı-ayrı xalqların dil və mədəni özünəməxsusluğunun qorunub saxlanması məsələsi aktualdır. Məhz buna görə də "dil - mədəniyyət - insan" triadasının əlaqə və qarşılıqlı təsirinin öyrənilməsi XIX əsrin sonu - erkən əsrlərin aparıcı dilçilərinin əsərlərinə əsaslanan mədəni dilçilik nəzəriyyəsinin inkişafında yeni mərhələyə töhfə verir. C.Qrimm və V.Qrimm (Almaniya), V.Humboldt (Almaniya), Q. Şteyntal (Almaniya), K.Vosler (Almaniya), A.N. Afanasyev (Rusiya), İ.A.Boduen de Kurtene (Rusiya, Polşa), A.A. Potebniya (Rusiya), G.V. Kolşanski (SSRİ), N.D. Komleva (SSRİ), V.L. Zvegintseva (SSRİ), N.D. Berdyayeva (Rusiya), E. Sepir (ABŞ), B. Uorf (ABŞ), D.X. Hayms (ABŞ), M.A. Hallidey (İngiltərə) və çoxlarının tədqiqatlarında bu məsələ öndə olmuşdur. Rus dilçiliyində N.D. Arutyunova, E.M. Vereşagin, V.V. Vorobyov, V.İ. Karasik, V.G. Kostomarov, V.A. Maslova, Y.S. Stepanov, S.G. Ter-Minasova, V.N. Teliya və başqa görkəmli alimlər də bu məsələyə biganə qalmamışlar.

Dilçiliyin elmi, sistem-struktur, statik paradıqmından antropoloji paradıqmə keçidi mədəni yönümlü yeni dilçilik fənlərinin (etnolinqvistika, sosiolinqvistika, dilçilik, regionşünaslıq, etnopsixolinqvistika) yaranmasına və inkişafına kömək edir. Onların arasında 1990-cı illərin əvvəllərində yaranmış linqvokulturologiya xüsusi yer tutur. Bu elm sahəsi dilçilik və mədəniyyətşünaslığın kəsişməsində və milli-mədəni birliyin mənəvi dəyərlərini

nəzərə almaqla dilin mədəniyyət və şəxsiyyətlə qarşılıqlı əlaqədəki fəaliyyətinin öyrənilməsinin müasir istiqamətini təsvir etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. “Dil – mədəniyyət – insan” əlaqəsi dil hadisələri ilə dildən-kənar reallıq arasındakı əlaqəni açır, eyni zamanda şəxsiyyətin şüurunun milli xüsusiyyətlərini, dil xüsusiyyətlərini açır.

İnsanlar ünsiyyətsiz yaşaya bilməzlər. Dilin inkişafı olmadan cəmiyyətimizin inkişafı mümkün deyil. Dil düşüncələri, hissləri və müxtəlif duyğuları ifadə etmək vasitəsidir. Bu, insan yaradıcılığının sonsuz bir prosesidir. Danışmaq və dildən istifadə etmək qabiliyyətinə malik olmaq yerimək, görmək və nəfəs almaq kimi təbii olsa da, dil ən mürəkkəb və sirli hadisələrdən biridir [4]. Cəmiyyətdə, insanların şüurunda baş verən dəyişikliklərin hamısı dildə öz əksini tapması təbiidir. Mədəni nöqtəyi-nəzərdən dil milləti formalaşdıran mədəni-tarixi hadisədir. Puzırev dilin təbiəti haqqında yazır ki, reallıqdan kənar dil ölü dildir. Dilin reallığını (ontoloji aspekti) nümayiş etdirən ünsiyyətdir. Ünsiyyət səviyyəsi subyektivlik sahəsidir, burada hamı haqlıdır: dünyada nə qədər insan varsa, o qədər həqiqət var [11].

Dillə real dünya arasında həmişə müəyyən bir dildə danışan dünyanı özünəməxsus şəkildə qavrayır və təsnif edir (məsələn, eyni rəng spektrin eyni hissəsini görməsinə baxmayaraq, rus iki rəngi: boz və qaranı görürkən, ingilis yalnız birini: bozu görür). Dil mədəniyyətin güzgüsüdür, o, insanın tək-cə real dünyasını deyil, onun real həyat şəraitini deyil, həm də insanların sosial şüurunu, mentalitetini, milli xarakterini, həyat tərzini, adət-ənənələrini, mənəviyyatını, dəyər sistemi, dünyaya baxışı əks etdirir [16]. Dil həm fərdin, həm də bütün xalqın əməli və intellektual fəaliyyətinin nəticələrini təcəssüm etdirir. Bu gün söz azadlığına malik olan hər kəs öz fikrini istədiyi formada ifadə etməkdə azaddır. Gündəlik geyimlərimizdəki bəzi yazılar kimi dönməz reallıqla hər gün qarşılaşırıq. İnsanlar bəzən üzərində yazılanların fərqi-nə varmadan onları alırlar.

Sözün mənası, şüur və şüuraltının bir-birinə sıx bağlı olduğu bilik və təcrübə quruluşudur, lakin sözün (və dilin) dərin strukturunun bu cəhəti dilin yaradıcılığının mahiyyətini əks etdirir. Müasir tədqiqatçılar (N.N.Boldırev, V.N.Teliya, E.O. Oparina və bir çox başqaları) lüğət təriflərinin tənqidi təhlilini verərək, müvafiq milli reallığı dərk etməyin adekvatlığı üçün ekstralinqvistik, koqnitiv "birgə mənalı" nəzərə almaq zərurətini qeyd edirlər [1, s.27-32]. Dil tək-cə dil sistemi haqqında deyil, həm də dünya haqqında, müvafiq etnik qrupun milli xarakteri və estetik idealları haqqında biliklərin bir növ “qablaşdırması” olmaqla, ənənəvi leksikologiya ilə müqayisədə mədəniyyət anlayışlarının bu və ya digər sözlə əlaqəli mədəniyyət haqqında bilik blokları kimi öyrənilməsi deyil, daha çox “ensiklopedik” yanaşmanı tələb edir [9, s.139; 16, s.13-24]. Tədqiqatçılar dil vahidlərinin tarixi aspektdə təhlil edilməsi, “söz-şey” münasibətinin diaxronik aspektlərini aşkara çıxarmaq zərurətini qeyd edirlər, çünki dil “çox vaxt mədəniyyətin ibtidai vəziyyəti üçün keçərli olan dünyanın arxaik mənzərəsini əks etdirir” [7, s.40].

Bu gün linqvistik materialın ümumbəşəri xüsusiyyətlərini müəyyən etmək zərurəti, müxtəlif dillərdə danışanların dünyasının milli mənzərəsini təsvir etmək istəyi, ikidilli

lüğətlərin təkmilləşdirilməsi zərurəti, semantika və dilçiliyin milli xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə maraq yaratmışdır [14]. Müasir dilçiliyin bu sahələrindən biri linqvokulturologiya ilə müqayisəli dilçiliyin qovşağında yaranmış müqayisəli linqvokulturologiyadır ki, bu da dillərin, mədəniyyətlərin və millətlərin vahid strukturları kimi onların linqvistik və ekstralingvistik vəhdətində qarşılıqlı təsir və qarşılıqlı əlaqə proseslərini öyrənir. O, məzmunu ana dili prizmasından baxaraq, cəmiyyətin yeni həyatına, mədəni dəyərlər sisteminə yönəlmiş, yeni düşüncə ilə şərtlənmişdir. A.Vejbitskaya “Mədəniyyətləri açar sözlərlə dərk etmək” kitabında vurğulayır ki, cəmiyyətin həyatı və onun danışdığı dil bir-biri ilə sıx bağlıdır. Bu, məlum bir həqiqətdir ki, müxtəlif dillərdə olan sözlər üst-üstə düşmür, əlavə olaraq, müəyyən bir cəmiyyətin və ya dil icmasının düşüncə tərzini və münasibətini əks etdirir və çatdırır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu sözlər mədəniyyəti dərk etmək üçün əvəzsiz açarlardır. V.V.Oşçepkova onu da vurğulayır ki, dil "...insan fəaliyyətinin bütün sahələrindəki dəyişikliklərə cavab verir" [10, s.88].

Dil və mədəniyyət əlaqəsini öyrənərkən sahə metodu böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu, müqayisəli linqvokulturologiyaya da aiddir, çünki dilləri müqayisəli tədqiq edərək onların oxşar və fərqli xüsusiyyətləri aşkarlanır. Y.N. Karaulov vurğulayır ki, “sahə nəzəriyyəsi dilin reallıqla əlaqəsini, onun ekstralingvistik reallıqla əlaqəsini əks etdirir” [6, s.14]. Müxtəlif dillərdə bir sözün semantik məzmunu demək olar ki, tamamilə üst-üstə düşə bilər və eyni zamanda, dillər yalnız birinin sistemi üçün səciyyəvi olan və digərinin sisteminə yad olan müəyyən sayda mənalara sahib ola bilər. Dilin leksik sisteminin tədqiqi lüğətin tərkibinin hərtərəfli tədqiqini, sözlərin köməyi ilə real dünyanın “semantik xəritələşdirilməsi” (“semantic mapping”) problemlərinin təhlilini, eləcə də lüğətin müxtəlif konseptual (semantik) sahələrə, subyekt qruplarına və terminoloji mikrosistemlərə bölgüsü, leksik vahidlərin semantik əhəmiyyətinə və struktur daxili funksiyalarına görə sərhədləşdirilməsi məsələləri nəzərdə tutur [12, s.446].

Dilçiliyin inkişafının indiki mərhələsində tədqiqatçılar sözün semantik quruluşunu “müəyyən bir xalqın həyatı dəyərdən sosial-sosial və mədəniyyətinə qədər dəyər sistemi haqqında ən zəngin məlumatların anbarı” kimi təqdim edirlər [2, s.6]. V.V.Vorobyovun fikrincə, ümumi məzmunla birləşən və iyerarxik quruluşa malik vahidlər məcmusu kimi semantik sahə anlayışı geniş tətbiq dairəsi almış və ilk növbədə dilçilikdə yaxşı perspektivlərə malikdir. Hər bir ənənə faktlara müəyyən qədər aprior baxış tətbiq edir. Faktlarla tanış olmamışdan əvvəl o (faktlara aprior baxış) şüurumuzda onları əvəz edir, yaradıcı iradəni hipnoz edir və faktları onların bilavasitə reallığında görməmişə mane olur. Sonradan, linqvistik materialın təzyiqi altında ənənənin aradan qaldırılması başlayır, bunun üçün çoxlu əlavə səylər sərf olunur. Dilçilikdə semantik sahə məzmunca bircins olan vahidlərin sistemli və sintetik olaraq nəzərdən keçirildiyi ən mühüm kateqoriyalardan birinə çevrilir [3, s.58]. Hesab edilir ki, hər hansı bir “dil sahəsi” obyektiv reallıqla, dil materiya ilə bağlı olmayan “dilnin dünyagörüşünün bir parçası”, bir növ apriori anlayışlar, ideyalar sistemidir [5, s.56]. Leksik-semantik sahə bizim tərəfimizdən müxtəlif nitq hissələrinə aid olan və invariant mənə ilə

birdən linqvistik vahidlərin xüsusi, iyerarxik şəkildə təşkil edilmiş çoxluğu kimi müəyyən edilir. L.N.Novikov hesab edir ki, sahə vahidləri sahənin əsas ölçülərinə uyğun gələn və onun “həcmli” təsvirini yaradan sintaqmatik, paradigmatik və assosiativ-törəmə münasibətlərinə daxildir [13, s.242]. Nəzərə almaq lazımdır ki, əsas anlayışlar, sahənin fəaliyyəti və onun strukturu mədəniyyəti əks etdirir və müvafiq olaraq sahənin strukturunda təkrar istehsal olunur. Sahə müəyyən semantik məzmunla - sahənin dominantı ilə təyin olunur. O, özəyi (leksik-anlayış və ya əlamətdar anlayışlar qrupu), mərkəzi (əsas anlayışların sinifləri, sinonim, antonim və digər əlaqələri ilə realem) və periferiyanı fərqləndirir. Müəyyən semantik strukturu təmsil edən sahə onun əsas söz siniflərinin (realem) və korrelyativ linqvistik vasitələrin iyerarxiyasını əks etdirir. Belə bir quruluş ünsürlərin subyektiv-konseptual təsnifatını və dil vahidlərinin hiperhiponimik əlaqələrini əks etdirən cins-növ münasibətlərinin köməyi ilə təsvir edilə bilər [3, s.60].

Sahənin strukturuna dair ənənəvi nöqtəyi-nəzərə sadıq qalaraq, onun tərkibində nüvəni, mərkəzini (nüvəyə yaxın / nüvə zonasına yaxın), periferiyanı fərqləndiririk. Sahənin əsasını (adını) vurğulamaq üçün inteqral semanı vurğulamalıyıq, bu da V.V.Vorobyeva görə, sahəyə daxil olan hər bir dil vahidi üçün səciyyəvi olan ümumi “ideya”dır [3, s.263]. Bu halda inteqral sem geniş mənada “bədəni örtən, bürüyən əşyaların məcmusu olan” [8] kimi “geyim”dir. Sahənin arxıseması, yəni vahid “bədəni örtmək, geyindirmək” mənasını əks etdirən ümumi mənədir. Beləliklə, “geyim” leksik-semantik sahənin özəyidir.

Qeyd olunmalıdır ki, geyimdə bütün müxtəlif oxşar mesajlarda diskurs sisteminin dominant semantik komponentləri müasir qiymətli etnik istinad nöqtələrini, ümumi müdrikliliyi qısa və informativ şəkildə təsvir edir. Geyimdəki mesajlar daha geniş ictimaiyyətə bəzi təcrübələri göstərir. Bu, nəsihət, parlaq fikir, şüar, əməl edilməli bir təlimat ola bilər. Əhalinin bu və ya digər sosial qruplarının mədəni, mənəvi və maddi dəyərləri insan davranışına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Bu gün biz ənənəvi dəyərlərin kobud şəkildə rədd edilməsini, yeni istiqamətlər axtarışını tez-tez müşahidə edirik. Əslində bu, hər bir insanın özünün məsuliyyət ölçüsüdür. Dəyərlərin qütbləşməsi onu öz həyatı yanaşmalarını seçməyə vadar edir. Başqa sözlə, yaşadığımız dövr ənənəvi və zamanın dəyərli oriyentasiyalarından qətiyyətlə qırılma dövrü hesab olunur.

Nəticə etibarilə, qeyd etməliyik ki, bu gün geyim təkcə özünüifadə vasitəsi deyil, həm də müəyyən sosial qrupların maraqlarını ifadə edən, digər insanları müəyyən hərəkətlərə sövq edən bir növ tribuna, media vasitəsidir. İngilis diskursunda dəyər dominant məfhumlarının geyim üzərində yazılar vasitəsilə müəyyənləşdirilməsi xalq müdrikliliyini və dəyər oriyentasiyalarını kristallaşdıran dil və mədəniyyət anlayışlarının xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə yönəlmişdir. Beləliklə, geyimdəki yazılar təkcə insan bədəninin və şəxsiyyətinin qavranılmasının xüsusi bir aspektini təşkil etmir, həm də müxtəlif funksiyaları (sosial-mədəni mühitin formalaşması, kommunikativ təcrübənin intensivləşdirilməsi, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin tənzimlənməsi) ilə təchiz edilmiş kommunikativ vasitə kimi çıxış edir.

Ədəbiyyat

1. Болдырев Н.Н., О понятии культуры и культурологическом анализе языка, Филология и культура: материалы VI Междунар, науч. конф. Тамбов: ТГУ, 2007, с.27-32.
2. Вендина Т.И., Русская языковая картина мира сквозь призму словообразования (макрокосм), М.: Индрик, 1998.
3. Воробьев В.В., Лингвокультурология: Монография, М.: Изд-во РУДН, 2008.
4. Горбачевский А.А., Теория языка. Челябинск, Челябинский Государственный Педагогический Университет, 2009.
5. Ермолаева Л.С., Неогумбольдтианское направление в современном буржуазном языкознании, Проблемы общего и частного языкознания, Под ред. Костомарова В.Г., М., 1960, с.47-85.
6. Караулов Ю.Н., Общая и русская идеография, Отв. ред. Бархударов С.Г., Изд. 2-е, М.: Книжный дом «ЛИБРИКОМ», 2010.
7. Колмогорова А.В., Ритуал как мотивирующая основа семантики слова, Филология и культура: материалы VI Междунар, науч. конф. Тамбов: ТГУ, 2007, С.37-41.
8. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю., Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений, Российская АН, Российский фонд культуры, 3-е изд., стереотипное, М.: АЗЪ, 1996.
9. Опарина Е.О., Лексические коллокации и их внутрифреймовые модусы, Фразеология в контексте культуры, М.: Языки русской культуры, 1999, с.139-144.
10. Ощепкова В.В., Язык и культура Великобритании, США, Канады, Австралии, Новой Зеландии, М.; СПб.: ГЛОССА/КАРО, 2004, 2, с.88.
11. Пузыев А.В., Субстратный подход к языку человека, Москва: инст. Языкознания РАН, 1996, с.55-66.
12. Серебренников Б.А., Общее языкознание. Внутренняя структура языка, Отв. ред. Серебренников Б.А., М.: Наука, 1972.
13. Современный русский язык: Учебник, Под общей ред. Новикова Л.А., СПб.: Изд-во «Лань», 2003.
14. Стернин И.А., Контрастивная лингвистика, Проблемы теории и методики исследования, М., 2007.
15. Телия В.Н., Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры, Фразеология в контексте культуры, М.: Языки русской культуры, 1999, с.13-24.
16. Тер-Минасова С.Г., Русский английский: история, функции и черты, 2016, Cambridge: Cambridge University Press.